

Premišljevanja o poljski vladi ali Problem soodvisnosti teoretskih in reformatorskih spisov J. J. Rousseauja

GORAN POTOČNIK ČERNE

Lubejeva 3

SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

V tem zapisu nas bo zanimala povezanost Rousseaujevega reformatorskega angažmaja v poljski politični situaciji na koncu šestdesetih in v začetku sedemdesetih let osemnajstega stoletja z nekaterimi teoretskimi predpostavkami, ki jih je razvil v *Razpravah in Družbeni pogodbi*.¹ Kot rezultat reformatorskega poskusa je J.J. Rousseau leta 1772 napisal *Premišljevanja o poljski vladi*,² ki pa niso bila objavljena, saj so bila prvotno namenjena le kroženju med pripadniki reformističnega gibanja. Premišljevanja so tako eno njegovih zadnjih del in kot tako zelo zanimiv dokument končnih tektonskih premikov v njegovi politični misli.

Ključne besede: J. J. Rousseau, Poljska, politična misel

¹ Rousseaujeve politične spise lahko z zelo grobo potezo razmejimo na tri različne pristope k polju političnega: prvič moralno genezo človeka kot nosilca političnega, drugič analizo in sintezo formalnih pogojev pravične, tj. legitimne družbe ter tretič zakonodajni in reformatorski angažma. V prvi pristop sodita prvi dve iz znamenitega trisa *Razprav*: *Razprava o moralnih učinkih umetnosti in znanosti* (znana kot *Prva razprava*) (1750) in *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi* (*Druga razprava*) (1755). V drugi pristop sodi *Razprava o politični ekonomiji* (*Tretja razprava*) (1755), *Ženevski rokopisi* (1756, neobjavljeno) in *Družbena pogodba* (1762). Sem bi lahko uvrstili tudi pedagoško razpravo *Emile* (1762), predvsem kratek odlomek iz pete knjige, ki obravnava legitimno družbeno ureditev. Zadnji pristop pa tvorita fragmentarni in opusteli poskus vpeljave ustavne zakonodaje *Ustavni projekt Korzika* (1765, neobjavljeno) in reformatorski poskus *Razmišljanja o poljski vladi* (1772). A kot že rečeno, je to le grob, okvirni oris klasifikacije, ki nam bo služil kot osnovna referenčna točka dostopa v Rousseaujevo politično misel.

² Jean J. Rousseau: *Considerations on the Government of Poland*, (prevod Frederick Watkins), v J. J. Rousseau, *Political Writings* (prevedel in uredil Frederick Watkins), The University of Wisconsin Press, Madison, 1986.

ABSTRACT

CONSIDERATIONS ON THE GOVERNMENT OF POLAND OR THE PROBLEM OF THE INTERDEPENDENCE OF THEORETICAL AND REFORMATORY WRITINGS OF J. J. ROUSSEAU

This article's main interest is the relationship of Rousseau's reformatory engagement in Polish political situation at the end of the 60s and in the beginning of the 70s of the 18th century by way of some theoretical presuppositions as developed in his *Treatises and Social Contract*. As a result of a reformatory attempt, J. J. Rousseau wrote in 1772 *Considerations on the Government of Poland*, which remained unpublished, since they were initially intended for circling among the followers of the reformatory movement. The considerations are thus among his last works, and as such prove to be a very interesting document of tectonic shifts in his political thought.

Key words: J. J. Rousseau, Poland, political thought

A za začetek naprej kratka zgodovinska skica razmer,³ ki so poljsko politično situacijo sploh pripeljale na Roussaujevo pisalno mizo. Premišljevanja so nastala na pobudo oziroma prošnjo poljskega grofa Wielhorskega, člana (Proti)konfederacije iz Bara. To konfederacijo so 1768 formirali posestniki iz pokrajine Podolija (pretežno malo plemstvo), in sicer kot akt oziroma poskus uveljavitve neodvisnega političnega duha in kot tako odgovor na ruski ekspanzionistični poseg v poljsko plemiško republiko, torej odgovor na grob poseg v suverenost republike. Pod ruskim pritiskom je bil namreč 1764 za kralja imenovan Stanislav II Poniatowski (ljubimec Katarine Velike), ki je pod svojo zaščito vzel prorusko usmerjeno opozicijo, zbrano okoli Konfederacije iz Randoma.⁴ Med konfederacijama je izbruhnila državljanska vojna, ki je s svojim koncem (porazom Konfederacije iz Bara) pripeljala leta 1772 do prve (izmed treh) ozemeljske delitve Poljske.⁵ Konfederaciji iz Bara pa je pred svojim koncem 1769 vendarle uspelo sklicati zbor predstavnikov republike, na katerem je bilo sklenjeno, da je republika, če Poljska želi preživeti kot moderna država, potrebna temeljitih reform. Temeljni institut republike je bil že leta 1505 vpeljani *Liberum Veto* (LV)⁶ – institut, ki sprejem novega zakona pogojuje s pristankom vseh predstavnikov zgornjega (senata) in spodnjega doma

³ Podatke delno povzemamo po Frederick Watkins, *Introduction*, v J. J. Rousseau, *Political Writings*, str. xliii – xlv, po *Encyclopedia Britannica 2002: Deluxe Edition* – geslo *Poljska* in po Dtv – Atlas Weltgeschichte, 2000.

⁴ Pri tem se seveda zavedamo, da je podana politična slika nekoliko shematska in da s tem shematizmom prekriva nekatere podrobnosti, ki so prav tako bistvene za razumevanje dejanske politične situacije. A za potrebe tega zapisa je bistveno to, da sta politično dogajanje v republiki krojili dve tenziji: reformatorska in tista, ki se je določenim reformam upirala. Ob naštetih je k 'notranjepolitičnemu' gibanju prispevalo tudi reformatorsko nagibanje kralja k monarhični ureditvi države, kar pa ni bilo v skladu niti s predstavami prvega niti drugega bloka, prav tako pa ne z apetiti sosednjih dežel – porajanje močne monarhične države je bilo zadnje, kar so si želele imeti v svojem sosodstvu.

⁵ Druga in tretja sta si sledili 1792 in 1795 in sta dejansko, s kratkim prebliskom kot nadvojvodina v času Napoleona in kot Kongresna Poljska tik po Napoleonu, pomenili konec poljske suverenosti vse tja do 1921.

⁶ Prav tako je bila pomembna tudi institucija izvolitve kralja in ne dedovanja krone. Kar je v veliki meri onemogočalo težnje k monarhični ureditvi države.

Sejma – skupščine predstavnikov plemiške republike. Zato so bili reformatorji prepričani, da je ravno možnost vložitve veta ena največjih ovir funkcioniranja države oziroma njene zakonodajne oblasti. Zbor sklicanih predstavnikov je tako sprejel sklep o reformiranju republike in se za pomoč obrnil na nekatere politične teoretike takratne Evrope. Med drugimi tudi na Rousseauja.

V tem zapisu bomo poskušali pokazati, da se ključno vprašanje v zvezi s problematiko Rousseaujeve "zvestobe" samemu sebi postavlja prav na mestu, ki ga v njegovi reformi sistema plemiške republike zaseda zakonodajni institut LV. Ta je, če tako rečemo, odet v ambivalentno podobo. Po eni strani se – kot pravna teoretska premisa – kaže kot instrument zagotavljanja izražanja občje volje, po drugi pa se je ob odsotnosti 'idealnih' razmer – v primeru Poljske – pokazala njegova velika hiba. Z možnostjo vplivanja na sprejem zakonodajnih sklepov s tem, da se preprosto ni dalo pristanka za sprejem recimo za državo vitalnega zakona, so se v notranjo ureditev republike na široko odprla vrata političnim, vojaškim in pa predvsem ozemeljskim apetitom sosed republike (Rusije, Prusije, Avstrije). V besednjaku Prve razprave bi lahko rekli, da se je zaradi lastne koristi (ki jo je narekovalo koruptivno, izprijeno gonilo predstavnika v Sejmu) dalo prednost posamičnemu pred skupnim, občim interesom, ki naj bi bil podlaga za izražanje občje volje. Možnost vložitve veta in s tem povezano vzdrževanje nekakšnega stausa quo, stanja, ko zakonodajna moč kot temeljni akt suverenosti nekega ljudstva ne more priti do udejanjenja, je lahko v končni fazi vodila le v razpustitev oziroma likvidacijo zakonodajnega telesa. Na ta način pa so seveda pridobili le tisti, ki si za sosedo niso želeli imeti stabilne, urejene in močne države. Prav zato je zaradi 'nesklepčnosti' večkrat prišlo do razpustitve Sejma, ne da bi mu uspelo opraviti naloge, zaradi katere je bil sklican.

To pa je le še en podatek več, ki govori v prid Rousseaujevi tezi, da je stanje modernega človeka stanje izprijenosti, koruptivnosti. Torej vladavina individualnih interesov nad skupnimi.⁷

V obdobju, v katerem se Poljske dotakne Rousseaujevo reformistično pero, je bil torej prav institut LV predmet največjega spora. Konfederacija iz Bara je hotela reformam podvreči prav ta ostanek prazračetka republike in ga kot največjo oviro poljske neodvisnosti izbrisati iz spiska pravic, medtem ko je ruskemu vplivu ter predvsem lastnim neutilitarističnim nagibom podvrženo veliko plemstvo v njem videlo garancijo marionetne, a vendarle svoje oblasti.

1. Praktične mere

A Rousseaujev sprejem reformatorske vloge, analiziran skozi prizmo nekaterih dokaj radikalnih trditev, zapisanih v Družbeni pogodbi in Ženevskem rokopisu, ni tako samoumeven.

V Ženevskem rokopisu takoj zatem, ko zatrdi, da je predmet, o katerem razmišlja,⁸ stvar pravice in ne stvar praktičnih vprašanj, doda, da "se vseeno ne morem izogniti občasnim namigom na praktične mere, ki so neobhodne v vsaki dobri instituciji".⁹ Samoumevnost sprejema reformatorske vloge se bo tako merila prav po intenziteti povezave (teoretičnega) področja pravice in področja njene praktične uporabe. Katere

⁷ Več o tem glej spodaj razdelek 2.1.1.

⁸ Legitimni zakonodajni sistem.

⁹ Jean Jacques Rousseau, *The Geneva Manuscript of the Social Contract*, v J. J. Rousseau, *The Social Contract and The Discourses*. (prevedel G. D. H. Cole), *Everyman's Library*, Campbell Publishers, London, 1993, str. 325.

so torej praktične mere, ki umeščajo politično stvarino – ljudstvo – v dobro urejeno, tj. teoretsko utemeljeno institucijo? V Družbeni pogodbi¹⁰ so mere opredeljene kot maksimumi sinergij družbenih dejavnikov, ki sestavljajo podvržbi zakonu primerno ljudstvo. Pa si jih skicirajmo kot razmerja pravnje mere:

1.1 Mladost ↔ Zrelost

Vsako ljudstvo se ni sposobno podrediti dobrim zakonom, pravzaprav je takšnih ljudstev zelo malo. Ljudstvo je učljivo le v "mladosti" (str. 46), a hkrati je potrebna določena stopnja "zrelosti" (str. 47). Če so "navade enkrat ustaljene in predsodki zakoreninjeni" (str. 46) se vsak zakonodajni postopek spremeni v jalovo početje. Prav tako je nesmiselno prehitovati z vpeljavo zakonodajnega sistema. V skeletu ljudstva morajo biti že ponotranjene zmožnosti, na katere se zakon kot tak lahko šele pripne. Primerno je tisto ljudstvo, "ki ga že družijo neke vezi porekla, interesa ali dogovora, vendar si še ni nadelo pravega jarma zakonov" (str. 51).

1.2 Barbarstvo ↔ Država

Svobodo zakonov se pridobi le enkrat. Redka so tista ljudstva, ki si jim jo uspe potem, ko so jo že imeli, a so jo zapravili, pridobiti še enkrat. "Ljudstvo si lahko pridobi svobodo, dokler je še barbarsko, ne more pa si je več, ko državljska moč že obledi." (str. 47) Kajti "svobodo si lahko pridobiš, ne moreš pa si je povrniti" (str. 47).

1.3 Velikost ↔ Majhnost

Tretje razmerje pravnje mere prekriva problem pretočnosti političnih institucij in s tem tudi celotne državne strukture. Širjenje države (ozemeljsko in po številu prebivalcev) je po eni strani zanjo negativno, kajti "čim bolj se družbena vez razteza, tem ohlapnejša postaja" (str. 48), po drugi pa si država mora "dati dovolj čvrste temelje (vire, ki jih nudi novo ozemlje in povečanje prebivalstva, op. p.), da bo trdna in kos pretresom, do katerih prav gotovo pride, kakor tudi naporom, ki jih mora prenesti v boju za obstanek" (str. 49). Tako Rousseau tretje razmerje skrči v naslednjo, nekoliko protislovno sintagmo: "Svobodno lahko ostane (ljudstvo, op. p.) samo, če je dovolj majhno ali dovolj veliko." (str. 50). Kar ne pomeni nič drugega, kot to, da morajo biti v razloge za širjenje vedno vkalkulirani tudi razlogi za krčenje, da se je bolj kot na velikost treba "zanašati na življenjsko silo, ki vznikla iz dobrega vladanja" (str. 49). Pri omenjanju, sicer ne nujno vedno v tem kontekstu, konkretnih zgledov te pravnje mere je Rousseau dokaj neenoten. Ko se hoče zgledovati po dobrem vladanju, poseže po arzenalu Likurgove modrosti, a ko ponuja primer dobro stoječe in s strani sosedov neogrožane države, se sklicuje na obdobje rimske republike.

1.4 Mir

Pri četrti pravomerski postavki navidezno niti ne gre toliko za razmerje, kot bolj za pogoj vstopanja v sfero suverenega. A vendarle mir ni mogoč, če vse do zdaj naštete sinergije družbenih dejavnikov niso v medsebojnem ravnovesju. To ravnovesje Rousseau imenuje "blaginja miru" (str. 51). Za konstitucijo in vpeljavo dobre zakonodaje je zahteva po blaginji in miru temeljni postulat. Kajti le v objemu blagostanja in miru je ljudstvo sposobno "po treznem premisleku" (str. 51) sprejeti dobre in zavrniti slabe zakone. Stanje nemiru, stanje, ki ga prinašajo upori, državljske vojne in revolucije, je

¹⁰ Jean J. Rousseau: *Družbena pogodba*, (prevod Maks Veselko, priredba prevoda Zdravko Kobe in Igor Pribac), druga prirejena izdaja izšla v knjižni zbirki *Temeljna dela*, Krtina, Ljubljana, 2001, vsi navedki v nadaljevanju so iz str. od 46 do 52, posamične strani so navedene v oklepajih.

neprimerno za suvereno udejanjanje zakonodajne moči ljudstva. Če v času zakonodajnega postopka "pride do vojne, lakote, upora, je država neizogibno na tleh" (str. 51).

1.5 Dekonstrukcija ↔ Konstrukcija

Tako smo prišli do zadnjega, a v bistvu temeljnega razmerja, saj prav to razmerje zastavlja vprašanje Rousseaujeve (ne)samoumevnosti sprejetja reformatorske vloge v vsej njegovi radikalnosti. "Zakonodajo namreč manj otežuje tisto, kar je treba zgraditi, kot tisto, kar je treba zrušiti". (str. 52) Slutnja skepse jalovosti procesa rekonstrukcije državne strukture, ki se jo da zaznati v zadnjem citatu, ima v Ženevskem rokopisu popolnoma jasno obliko nasveta zakonodajalcu, da naj ne "poskuša spreminjati institucij ljudstva, ki je že poslušno zakonu in že civilizirano".¹¹ Pri čemer je treba poudariti, da zakon tu ni mišljen nujno kot dober zakon, zakon, ki bi ga sprejelo ljudstvo, ampak je tak zakon lahko tudi zakonodajni sistem, ki je bil ljudstvu vsiljen, torej slab zakon.

Kot primer države vsiljenega, slabega zakona Rousseau izpostavi sužnjelastniško državo.

"V splošnem si ljudstvo, katerega moči so bile izsesane skozi dolgo obdobje suženjstva in s pregrehami, ki neizogibno iz tega sledijo, ... ni več sposobno ustvariti zdravih institucij, kajti njihova volja ni izprijena, koruptivna nič manj, kot njegov ustroj."¹²

Družbeni upor proti mestu tiranije sicer lahko skozi dekonstrukcijo sužnjelastniške strukture dekonstruira nezdravi ustroj ljudstva, ne more pa ga ponovno rekonstruirati. Nasprotno. Zaradi pomanjkanja medsebojne vezi med osnovnimi elementi politične stvarine – posamezniki, vezi, ki jo je izprijeni, koruptivni sistem popolnoma izničil s tem, ko je izničil čut posameznika za obče dobro, sistem državnih institucij popolnoma razpade. Glede na to Rousseau potegne radikalno potezo. S strani države izprijeno ljudstvo ne potrebuje osvoboditelja (ali reformatorja), temveč gospodarja. Kar pomeni, da je bolje biti v s še tako slabimi zakoni urejeni državi, kot pa biti izven vsake države, v nekakšnem brez(slabo)zakonju.

2. Naravno ↔ Družbeno

Obsodba ljudstva, ki ga k tlom vleče izprijena volja, pa nikakor ni v skladu s tolikokrat leksikografsko posredovanim Rousseaujevim klicem 'nazaj k naravi', nazaj v odsotnost vsakršne družbene vezi in s tem tudi v odsotnost moči zakonov. No, vsaj tako se zdi na prvi pogled. Konec koncev je prav narava tista, ki za uravnavanje svojega poteka ne potrebuje zakonov (tu govorimo seveda o umetnih, tj. pozitivnih ali moralnih zakonih, in ne o naravoslovnih zakonih: zakonih fizike, kemije in biologije). In če kaj, prav in samo naravno stanje nudi okolje, ki goji neizprijenost, nekoruptivnost – nekakšno izvorno stanje nedolžnosti in nevednosti, ki prebivalcu naravnega stanja omogoča izvorno srečo – nereflktirano in instinktivno drsenje skozi življenje.

Seveda se ob hipotetičnem primeru dekonstrukcije sužnjelastniške države postavlja vprašanje, v kolikšni meri in če sploh je stanje po razsulu določene državne strukture, torej stanje kaosa, podobno naravnemu stanju, stanju, ki je sploh pred kakršnokoli vzpostavitvijo družbenega. Prav tako se nam zastavlja tudi vprašanje, ali je človek kaosa, človek izgube družbenega, isti ali vsaj v čem enak oziroma podoben naravnemu človeku.

Skozi branje Prve, predvsem pa Druge razprave postane jasno, da Rousseau med

¹¹ *The Geneva Manuscript of the Social Contract*, str. 326.

¹² *The Geneva Manuscript of the Social Contract*, str. 325.

naravno in družbeno vrinja nekakšen dodatek, nekaj več, kar naredi življenje izven družbenih okvirov za človeka z izkušnjo družbenega pogubno v tolikšni meri, da je zanj primernejša tiranija kot pa poskus upora tej tiraniji. Rousseau v človeku, prečenem z družbenim, identificira nekaj, česar naravni človek nima, a je ta ravno skozi vsebovanost tega manka postavljen kot idealno bitje naravnega stanja, kjer v vsej naravni danosti uspeva in cvete. Ta 'nekaj več' je tisto, zaradi česar je eksistenca družbenega človeka po padcu v kaos ogrožena, saj mu kot-da-naravno stanje¹³ ne ponuja nikakršnih oprimkov za preživetje.

Razmerje naravnega in družbenega pa je sistemsko postavljeno pred vsakršno spraševanje o ustreznosti ljudstva za vstop v sistem, ki ga kodira pravični zakon. Saj šele formiranje tega razmerja, s tem, ko v posamezniku poskuša identificirati pogoje in nujnosti njegovega vstopa v družbeni sistem, odpira možnosti za vpraševanje o praktičnih pogojih vstopa v pravične, legitime politične tvorbe. In s tem naknadno dileme o smiselnosti ali nesmiselnosti reformatorskih posegov na določenih političnih tvarinah.

2.1 Naravno ↔ Moralno

Na tem mestu se ne bomo spuščali v globljo analizo tega 'nekaj več'.¹⁴ A ker so ugotovitve te analize pomembne za predmet tega zapisa, saj vzpostavljajo specifični zorni kot, iz katerega lahko zremo na Rousseaujev reformistični poseg, jih bomo v kratkem ponovili.

2.1.1 Srečnež ↔ Lagodnež

Rousseau na koncu prvega dela Prve razprave definira okolje sreče kot "stanje nevednosti, v katerega nas je postavila modrost previdnosti".¹⁵ Torej stanje, ko naravni človek nima nikakršnih potreb, oziroma so vse potrebe, ki jih ima, osnovne fizične potrebe: potreba po hrani, nasprotnem spolu (zgolj biološko kodirana potreba po razmnoževanju), spanju. Za njihovo zadovoljitev pa ne potrebuje nikakršnega dodatnega znanja ali veščin, poleg tistih, ki jih je že sama po sebi vanj vstavila narava oziroma jih narava v njem že sama po sebi nosi. Ko naravni človek ali kot ga imenuje Rousseau, "divjak", divji človek začuti (naravno) potrebo, jo po naravni, instinktivni poti tudi zadovolji. Formula, ki najlepše definira čisto naravno stanje,¹⁶ je formula ničtega preostanka. Preostanek med želenim in zadovoljenim mora biti enak nič.¹⁷ Le ob takem rezultatu lahko govorimo o stanju sreče.

Človek brezvladja, kaosa, v katerega pade po razbitju "vladavine tiranije", je človek izkušnje lagodja. Pogledano skozi formulo preostanka, je to človek s številnimi potrebami, ki niso naravne, temveč so se naravnim dodale prav skozi izkušnjo lagodja, ki ga ponuja življenje v skupnosti, in se sčasoma kristalizirale v "navade". Problem, ki ga Rousseau vidi v lagodju, je, da mehča in v končni fazi pomehkuži prvobitno robatot

¹³ Kvazi predpono naravnega stanja nosi ravno ta dodatek, ta 'nekaj več'.

¹⁴ Glej več v: Goran Potočnik Černe, *Jean Jacques Rousseau ali poskus dekodiranja naravnih zmognosti, ki človeka kot nosilca te narave napeljujejo na vstop v družbeni sistem*, seminarska ekplikacija, 2003, Ljubljana, (tipkopis).

¹⁵ Jean Jacques Rousseau, *A Discourse on the Moral Effects of the Arts and Sciences*, v J. J. Rousseau, *The Social Contract and The Discourses*, (prevedel G. D. H. Cole), *Everyman's Library*, Campbell Publishers, London, 1993, str. 14.

¹⁶ 'Čistost' tu razumemo kot še ne spremenjeno naravno stanje, oziroma stvarnost, v kateri biva Rousseaujev "divjak". Ta stvarnost se postopoma vedno bolj odmika od prvotne, čiste, ter v zadnjem stadiju preide v hobbesovsko stanje vojne vseh proti vsem. Glej več pod op. 20.

¹⁷ Več o razmerju med željo in potrebo glej: Jelica Šumič Riha, *Mutacije etike*, (zbirka *Philosophica, Series Moderna*), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2002, str. 71 in dalje.

naravnega človeka. In to na ta način, da ga vedno bolj navezuje na podobnika. Tako na eni strani medsebojna odvisnost postaja vedno večja, dokler brez nje posameznik ne more več preživeti, saj so naravni instinkti vedno bolj prekriti z navadami. Na drugi strani pa vsa ta dodatna zaloga veščin, vedenj in spoznanj, ki jih naravni človek sčasoma pridobi v bližini in povezanosti s podobniki, posreduje prepričanje o nadvladi. Najprej kot živalske vrste nad ostalimi vrstami. Sčasoma pa se ta razločevalni pogled naseli tudi znotraj same človeške rase, vse dokler posameznik v svojem samoljubju podobnikov ne vidi zgolj kot orodja za zadovoljitev lastnih strasti – z navadami izkrivljenih instinktov. Tak posameznik pa je že človek, ki je na las podoben Hobbesovemu človeku-egoistu, človeku moči, ki za ohranitev te moči potrebuje še več moči. To pa lahko doseže le na en način: da z močjo doseže uzakonitev (vsiljeni zakonodajni sistem) svoje močnejše pozicije. Ta postopek pa je ponavadi uspešen, ker ostali, šibkejši in ujeti v razmerja odvisnosti, za svoje preživetje preprosto potrebujejo prisotnost močnejšega oziroma navezavo na njega. Zato se mu prej ali slej tudi popolnoma podredijo in vstopijo v odnos gospodar-suženj.¹⁸ Glede na izprijeno, koruptivno stanje, v katerega zdrse izvorni človek po vrsti premen, deformacij, ki prizadenejo njegovo "konstitucijo" – tisti naravni del, ki zapade spremembam – je vstop v ta odnos samoumeven ali bolje rečeno: nujen. V stanju, kot ga poraja zoperstavljanje posameznikov in njihovih moči, je še tako slaba zaveza oziroma naveza v hierarhiji moči boljša kot izpostavljenost osamljenega posameznika posamični moči ali pa različnim združbam moči. Kajti le pod okriljem absolutnega diktata lahko degenerirani naravni človek preživi. Kar pa seveda ne pomeni, da nosilec diktatorstva ni v enaki meri določen z izprijenim stanjem svoje konstitucije. V suznjelastniški državi sta sužnja najmanj dva: gospodar in suženj. Namreč sužnja strasti.

V sled temu Rousseau argumentacije o nujnosti civilnega stanja ne utemelji na Hobbesovski predpostavki moči. Vsekakor je moč kot simbolni usmerjevalec dogajanja na polju civilnega pomemben dejavnik¹⁹, a bolj pomemben je (pred)moralni moment, ki pa je umeščen v samo nespremenljivo naravno bistvo naravnega človeka. V zmožnost, okoli katere se lahko spremenljiva konstitucija šele naloži. In ta zmožnost je sočutje ob trpljenju drugega.

Še več, sočutje je zmožnost, na ogrodje katere se lahko napletejo družbene vrline. In to na način, da od sočutja prevzamejo in ponotranjijo njegovo matrično shemo: splošno obvezujočnost. Pri čemer je poudarek na splošnosti, na nečem, kar je v enaki meri po naravni poti vstavljeno v vsakogar. Zato je klic 'nazaj k naravi' treba razumeti kot zvestobo izgubljeni nedolžnosti znotraj družbenega življenja, in ne kot razpust družbenega in dejansko vrnitev v izvorno²⁰ naravno stanje. A problem naravnega človeka je v tem, da ga preči tudi zmožnost razdiranja bolečinske identifikacije z drugim. Tisto, kar se sočutju postavlja po robu, tisto, kar ga tlači v pasivnost, je strast samoljubja – deformirana druga zmožnost naravnega človeka, ki se v prvotnih naravnih okoliščinah

¹⁸ Jean Jacques Rousseau, *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*, (prevod Tatjana Jurković), *Knjižna zbirka Prevodi*, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 1993, str. 74.

¹⁹ Glej več v: Igor Pribac, *Naravno pravo pri Hobbesu in Spinozi*, doktorska disertacija, 1998, Ljubljana, (tipkopis).

²⁰ Rousseaujevo naravno stanje ni stanje v dobesednem pomenu te besede, kot nekaj, kar bi bilo samo v sebi stacionarno, temveč je okolje, znotraj katerega izvorno človeško bitje doleti vrsta "premen". Naravno stanje je sled tega premenjanja. Če je Hobbesov naravni človek človek-egoist, ki ga v dejanja, naravnana h koristi, vodijo strasti, razum pa opravlja le nalogo izračunavanja teh koristi, se Rousseaujev divji človek do egoističnega stadija lahko povzpne šele na koncu te sledi, ko v njegovi svobodni volji pride do zamenjave pozicij strasti in razuma, do "deformiranega nasprotja med strastjo, ki si utvarja, da razmišlja, in razumom v deliriju". *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*, str. 21.

udejanja kot ljubezen do samega sebe in kot taka skrbi za preživetje posameznika. A ji bližina drugega – bližnjika nudi okolje, da se postopoma deformira in da možnost preživetja vidi le v nadvladi nad podobnikom.

Zato Rousseau takorekoč zahteva, da sistem vrednot zapade pod okrilje imperativne moralne sheme, ki jo v sebi nosi sočutje. Saj se le na ta način potencialni nosilec želje po prevladi, po premoči izogne uničujočemu vplivi partikularnega, zgolj na koristi posameznika naravnane samoljubja. Kar ne pomeni nič drugega kot to, da je Rousseaujev naravni človek zaradi svojih naravnih preddispozicij preprosto dolžan slediti družbenim vrlinam, postati dober državljan in prevzeti nase "jarem zakonov", saj ga še le to osvobodi suženjstva strastem. "Delaj sebi dobro tako, da čim manj, kot je mogoče, škoduješ drugemu!" je glavna, že skoraj Benthamovska deviza, na katero ob vpeljavi pravičnega, legitimnega družbenega sistema stavi Rousseau. Ali kot pove v deveti opombi k Drugi razpravi:

"Kar pa zadeva ljudi, (...) katerim so strasti za vedno uničile izvorno preprostost, ki se ne morejo več hraniti s travo in plodovi, niti ne morejo pogrešati zakonov in vodij, (...) ki bodo videli v namenu, da se človeškim dejanjem najprej da morala, ki je ta drugače ne bi kmalu pridobila, razlog za pravilo, samo na sebi ne pomembno in težko razložljivo v katerem koli drugem sistemu, (...) vsi ti bodo poskušali skozi vrline, (...) zaslužiti večno nagrado; spoštovali bodo svete vezi družb, (...) ljubili bodo vse svoje podobnike, (...) tankovestno bodo spoštovali zakone in njihove tvorce oziroma varuhe; zlasti bodo častili dobre in modre vladarje, ki bodo znali preprečiti, popraviti ali omiliti številne zlorabe in tegobe (...)." ²¹

Zato je edino mesto, na katerem Rousseau vidi modernega človeka, mesto znotraj družbenega. Kakšno obliko, kakšen zakonski sistem zamejitve moči naj bi združba posameznikov prevzela nase, pa je odvisno od ustreznosti ali neustreznosti praktičnim meram. ²² V primeru neustreznosti pa je ljudstvo dolžno ostati znotraj nepravilne ureditve, pa ne toliko zaradi tega, ker padca v kaos preprosto ne bi preživelo, temveč bolj zato, ker do skrajnosti koruptivnega prignana združba ljudi nikdar več ne more doseči tiste srečnosti, ki je človeka (ne da bi se tega reflektirano zavedal) napolnjevala v prvotnem, čistem naravnem stanju. V primeru razpusta družbene vezi bi ga nič več naravne strasti vodile le še v večji moralni razpust.

3. Republika ↔ Ustreznost meram

Zdaj, ko smo rešili strukturalno dilemo o moralno kodirani smiselnosti, ki se je izkazala celo kot nujnost, vstopa posameznika v civilno stanje, lahko čez predmet obdelave iz Premišljevanj, čez poljsko ljudstvo ²³ oziroma plemiško republiko položimo shemo praktičnih mer, katere je Rousseau kot mesto zdrave presoje o ustreznosti ljudstva za podvržbo dobremu zakonu priporočil vsakemu razumnemu zakonodajalcu.

²¹ *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*, str. 92 in 93.

²² Glej zgoraj, razdelek 1.1.

²³ Oznake poljsko ljudstvo ne smemo razumeti dobesedno, ampak kot pojem, ki prekrije vse elemente določene politične stvarine, tj. Vse prebivalce ozemlja določene državne enote. Na ozemlju, ki ga je v svojih 'najboljših letih' obsegala poljska država, so poleg Poljakov živeli tudi Litvanci, Ukrajinci, Belorusi, Germani, Judje, Tatarji, Armenci, Škoti in še mnogi drugi. Saj je poljska država obsegala ozemlje od Severnega morja na severu do Črnega morja na jugu in ozemlje med Prusijo na zahodu in Rusijo na vzhodu. (Del tega ozemlja, vključno s Prusijo, pa tudi kosom Rusije, je držala v rokah kot vazalsko posest.) A zaradi večje razvidnosti za vsa ta ljudstva uporabljamo oznako, ki se navezuje na ime države, ki je vsa ta raznovrstna ljudstva združila pod isto streho.

3.1 Velikost ↔ Majhnost

Zaradi težke določljivosti in relativnosti (Rousseau ne omenja nikakršnih številki niti številčnih razmerij) jmljemo to mero pod drobnogled kot prvo. Težko je pač določiti, kaj je Rousseau mislil z majhno ali pa z veliko državo. Glede na to, da je na eni strani gojil poseben referenčni odnos do ureditve špartanske mestne države, pa tudi simpatije do ženevske republike, kateri je posvetil nagovor v Drugi razpravi, bi se dalo sklepati, da je bila glede na njegova merila poljska republika bistveno prevelika država. V svojih najboljših časih, na začetku sedemnajstega stoletja je štela 11 milijonov prebivalcev, raztezala pa se je na več kot enem milijonu kvadratnih kilometrov. Do leta 1772, ko je Rousseau spisal Premišljevanja, je sicer republika izgubila kar nekaj ozemlja predvsem pa prebivalstva. Nekaj ga je šlo z ozemljem, nekaj pa so ga pobrale stalne vojne s sosedi in njihovi vpadi (najhujši je bil švedski sredi sedemnajstega stoletja), nekaj pa tudi različne epidemije, ki so bile posledica vedno večjega osiromašenja najnižjih slojev. Kljub vsemu pa je bila po vseh takratnih merilih republika ozemeljsko še vedno med večjimi v Evropi. A po drugi strani je treba vedeti, da je Rousseau izredno cenil ureditev rimske republike. Glede na to pa bi lahko rekli, da je bila velikost in moč republike premajhna. Sploh, če prištejemo izredne politične razmere, ki so sledile po uničujoči dvajsetletni okupaciji Švedske, in apetite njenih velikih sosedov (Rusov, Avstrijcev in Prusov), ki so sledili tej okupaciji in bili spodbujeni z zelo težavnim položajem republike. V skladu z Rousseaujevo postavko, da naj bo država oziroma ljudstvo dovolj veliko ali pa toliko majhno, da bo kos naporom, "ki jih mora prenesti v boju za obstanek", pa bi lahko dokončno predvidevali, da je bila republika premajhna, oziroma, da njeno razmerje med velikostjo, notranjo ureditvijo in zunanjim položajem ni omogočalo za močno državo potrebne pretočnosti oblasti.

Težko je torej soditi, ali se je v tem primeru Rousseau držal svojega nasveta. A ker je Poljska v času nastajanja Premišljevanj vendarle zapolnjevala že kar nekaj stoletij državotvornega bivanja in geopolitično nekako še krmarila med močnimi sosedomi (še isto leto jo je sicer prizadela prva ozemeljska delitev, v kateri so se zgoraj omenjene sosedne prilastile eno tretjino njenega ozemlja in prebivalstva, pozneje 1793 in 1795,²⁴ tik po sprejetju ustave in konstituciji parlamentarne monarhije, pa je v dveh preostalih razdelitvah popolnoma izginila iz zemljevida Evrope) bi lahko pogojno rekli, da je Rousseau praktično mero velikosti upošteval. A z dodatkom, da bolj z mislijo na nekdanjo moč in slavo, kot pa z upoštevanjem trenutnega stanja.

3.2 Barbarstvo ↔ Država

Poljaki so bili v drugi polovici osemnajstega stoletja daleč od barbarstva, če ta pojem razumemo kot oznako za stanje nekonstituiranosti države. V tem obdobju so se povezovali na ekonomskem, kulturnem in duhovnem področju z zahodom in predvsem politično in vojaško z vzhodom. Prevzeli so rimokatoliško veroizpoved in v svojo državo vgradili ves sistemski suport, ki ga rimokatolištvo ponuja. A so se ob tem srečali tudi s protestantstvom, pravoslavjem, muslimanstvom in predvsem z judovstvom, ki si je v času največjih pogromov v bolj zahodnem delu Evrope, prav na Poljskem pridobilo svoj, celo privilegirani prostor. Konec koncev pa so za srednjeevropski prostor ubrali dokaj samonikli politični razvoj, katerega učinek je bila v končni fazi tudi republika, ki se je zgledovala po ustroju rimske republike. To pa je v skladu z Rousseaujevo tezo, ki jo razvije v drugem poglavju Ženevskega rokopisa,²⁵ da namreč družba celotne človeške rase ni mogoča. To, tematsko zelo pomembno poglavje v Družbeni pogodbi sicer

²⁴ Glej več pod op. 5.

²⁵ *The Geneva Manuscript of the Social Contract*, str. 169-177.

umanjka, a kontekst nemožnosti vsečloveške družbe se ohrani.²⁶ Zato je treba v konstituciji 'nacionalne' države slediti najbolj specifičnim in samoniklim običajem določene nacije. Kajti le različnost od ostalih zagotavlja trdnost patriotske države državljanov. Tako v Premišljevanjih svetuje:

"Vrednote državljanov, njihova patriotska gorečnost, partikularen način,²⁷ skozi katerega so nacionalne inštitucije sposobne oblikovati njihovega duha, tvori edini branik, ki jo (Poljsko, op. p.) bo kadarkoli pripravljen braniti in ki ga nobena armada ne bo sposobna nikdar prebiti."²⁸

Državotvorna moč poljskega ljudstva je dosegla zenit za časa Sigismunda I. in Sigismunda II., zadnjega vladarja iz hiše Jagiellonov. Za časa njegovega vladanja je bila ustanovljena plemiška republika (zakonodaja iz leta 1569, ki je pokrila na novo ustanovljeno Zvezo iz Lublina, federacijo med Poljsko in Litvijo). Nova zakonodaja je vpeljevala pravico do upora, volilno pravico ter versko svobodo za plemiške (8-10% vsega prebivalstva), zasedba pozicije vladarja, kralja pa je postala predmet izvolitve v Sejmu in ne več stvar logike dedne pravice. Poleg tega je bil kot garant absolutne večine pri sprejemanju zakonov od leta 1505 v veljavi že večkrat omenjeni LV.

V času Rousseaujevega pisanja sta državniška moč in 'republikanski' član že krepko prešla v krivuljo padanja ter leta 1795 z zadnjo razdelitvijo poljskega ozemlja dokončno izpuhtela, A glede na to, da je Rousseau svoje delo napisal pred prvo delitvijo in da je bilo v podobi Konfederacije iz Bara, ki je bila naročnik Premišljevanj, spet začititi nove moči patriotizma in politične želje po državni neodvisnosti, bi lahko tu pripustili odprto šivankino uho in rekli, da je Rousseau Premišljevanja začel pisati v skladu s praktično mero državotvornosti. Čeprav zelo zelo pogojno in s poudarkom, da republika leta 1772 še ni izgubila starega "jarma zakonov", torej si Konfederacija iz Bara ni prizadevala za ponovno vzpostavitev zakonodajnega sistema, pač pa le za temeljito reformacijo starega, nič več funkcionalnega 'republikanskega' ustroja – predvsem pravice do vložitve veta.

A po drugi strani ravno zaradi 'kultiviranosti' poljskega ljudstva v povedano (v jeziku Rousseaujeve Prve razprave) vdira rahel dvom. Ali se nista v kulturnem razvoju pridobljena omika in z izkušnjami pridobljeno politično znanje – LV – dodobra zajedla v telo ljudstva, izpridila njegovo naravno konstitucijo in ga s tem oddaljila od stanja nedolžnosti in nevednosti, kakršno naj bi ponujalo prav okolje barbarstva? Odgovor bo lahko podan le 'v jeziku' Druge razprave. V osvetlitvi geneze LV, torej v določitvi njegovega pečata kot bodisi legitimnega bodisi nelegitimnega pravnega sredstva oziroma pozitivne pravice. A to je že predmet skladnosti Premišljevanj s pravšnjo mero zrelosti, ki jo bomo obravnavali v razdelku 3.4.

3.3 Mir

Močno bi lahko dvomili, da je bilo poljsko ljudstvo v letih državljanske vojne med reformisti in konzervativno naravnanim in na rusko moč navezanim visokim plemstvom in kraljem tik pred in v letu 1772 sposobno "po treznem premisleku" odločati o svojih notranjepolitičnih razmerah in o zunanjepolitični strategiji. Sploh, ker je ob različne interese, politike in strategije svoje dodal tudi zadnji izvoljeni poljski kralj Stanislaw II Poniatowski, ki je s poskusi reformiranja države v smeri njene večje učinkovitosti republiko vodil v sledi za monarhizmom. To mu je sicer v končni fazi uspelo, a je bilo

²⁶ Prav na tem mestu je potrebno razločevati Rousseaujev pojem obče obveze moralnega zakona od Kantove univerzalne veljave moralnega zakona.

²⁷ Podčrtal G.P.Č.

²⁸ *Considerations on the Government of Poland*, str. 168.

takrat zanj in za državo že prepozno. Kar je dejstvo, ki govori v prid našemu dvomu o ustreznosti poljskega ljudstva pravšnji meri miru. Pri čemer je treba povedanemu dodati še stalne politične pritiske in ropotanje z orožjem zahodnih in severnih germanskih sosedov ter vzhodnih slovanskih.

Če vse naštetu še enkrat seštejemo, bi res zelo težko rekli, da je Rousseau za svoj reformatorski poseg izbral obdobje "blaginje miru".

3.4 Mladost ↔ Zrelost

S podobnim primerom relativnosti in nedoločljivosti, kot smo se srečali pri pravšnji meri velikosti, se srečujemo tudi pri meri zrelosti. S to razliko, da nam Rousseau tokrat ponuja le nekaj več oprijemljivih zamejitev. Če sta po eni strani glede na podvržbo zakonu težko izmerljivi mladost in zrelost nekega ljudstva, oziroma, če imamo probleme s kriteriji, glede na katere bi lahko določili 'starostno' ustreznost ljudstva, in če, še vedno na tej isti strani, mimo Rousseauja podvomimo v smiselnost spraševanja o "ustaljenosti navad in zakoreninjenosti predsodkov" in dodamo: katero ljudstvo pa ni ujeto v nek sistem navad, se na drugi strani lahko oprimemo razlike, ki jo v ljudstvo zarezuje "jarem zakonov". Poljsko ljudstvo je bilo od časa instituta LV (1505), zakonodaje iz leta 1569 in Sejma nedvomno podvrženo zakonodajnemu sistemu. Vprašanje seveda je, kot smo se vprašali že zgoraj,²⁹ ali je bil to sistem dobrih, iz obče volje izhajajočih zakonov, ali pa sistem zakonov, ki je bil ljudstvu vsiljen z mesta instance, ki naj po Rousseaujevem prepričanju ne bi imela pravice narekovati zakone. Z instance, ki ne zastopa ali pa predstavlja celotnega suverena.

Ker LV, kot smo povedali že na začetku tega zapisa, označuje prav občo voljo oziroma kot nekakšen cenzor do besede zakona pripušča le tisti interes, ki je obči in vsem skupen, odgovor o (ne)legitimnosti zakonske urejenosti leži prav institutu LV. Konec koncev je njegova postavljenost datirana dobro stoletje pred vpeljavo 'republikanske' ustave. Zato bo treba za preučitev vprašanja, ki ga postavlja pravšnja mera zrelosti pretresti prav neko določeno pojmovno razmerje, razmerje obče volje in LV, ter preveriti implikacijo tega razmerja na reformi, ki jo Rousseau nameni institutu LV.

3.4.1 Obča volja ↔ Liberum Veto

Če je Rousseau v Tretji razpravi še afirmativen do Diderojevega poimenovanja obče volje kot v obstoječe politične institucije skrepenele instance, kateri se morajo naknadno prilagoditi posamične volje, je v Ženevskem rokopisu in Družbeni pogodbi slika obče volje že popolnoma drugačna. Obče volje ni moč odložiti ali pa celo prenesti na ideološke strukture, saj je "izraz volje in razuma suverenega ljudstva" in se obnavlja vsakič, ko to zboruje.³⁰ Sicer Rousseau zatrdi, da se obča volja konstituira, ko "(...) vsak od nas daje svojo osebo in vso svojo moč pod vrhovno vodstvo obče volje (...)",³¹ a je pri tem treba vedeti, da nosilec obče volje ni nek strukturni segment izven te volje, ampak obča volja sama, tj. ljudstvo kot suveren. Ljudstvo torej, ki ga vzpostavi razumni in voljni akt partikularnega nosilca posamične volje, ki skupnemu interesu da prednost pred individualnim, oziroma, ki skupni interes prepozna kot najbolj lastni interes, čeprav mu izračunavanje trenutne koristi morda (ali pa najverjetneje) govori drugače. V Družbeni pogodbi sicer Rousseau ne operira s pojmom sočutja, a spomnimo se, da se ravno v tej naravni zmožnosti skriva matrika obveznosti, kateri je posameznik tako

²⁹ Glej več zgoraj: razdelek 3.2.

³⁰ Glej več v Igor Pribac, *Moralna pogodba za samoljubne ljudi* (spremna študija k *Družbeni pogodbi*), str. 144.

³¹ *Družbena pogodba*, str. 23.

rekoč prisiljen slediti, slediti v prisilno (moralno) svobodo zakona, ki si ga kot del suverena postavlja sam. In ta prvi zakon – družbeni dogovor – je, gledano iz moralnega aspekta, splošno zavezujoč. Saj nespoštovanje njegove zavezujočnosti pomeni, da se posameznik še vedno giblje znotraj nesvobode skorumpiranih strasti, ki ni nič drugega kot skrajni odklon od zvestobe naravni svobodi.

In če se še za trenutek pomudimo v sferi interesnega, vidimo, da prav LV zagotavlja vsakokratno sledenje običnemu interesu. Kajti vsak družbeni dogovor mora vsebovati "nenapisano obveznost, ki edina daje moč ostalim, namreč, da bo vsakogar, ki se bo upiral podrežati obči volji, k temu prisililo vse telo".³² In če ni orodje te prisile prav LV, potem res ne vemo, kaj drugega bi LV lahko bil.

3.4.2 Liberum Veto ↔ Obča volja

Rousseau LV obravnava v Premišljevanjih znotraj problema anarhije, v katero je proti koncu svojega obstoja zapadla poljska plemiška republika. A ne smemo enačiti stanja kaosa, kot smo ga opredelili zgoraj,³³ s stanjem anarhije. Če je prvi oznaka za že razpuščeno civilno stanje in razbito družbeno vez, drugi označuje stanje, ko ima zakon (še) absolutno veljavo, a se mu nihče ne pokorava. Ali bolj konkretno, Sejem kot zbor predstavnikov suverena ima še vedno v svojih rokah zakonodajno oblast, a je brez prave moči, da bi to oblast udeleževal.³⁴

Rousseau detektira štiri temeljne vzroke, ki so pripeljali republiko v zakonodajno gledano pasivno stanje anarhije.

- Delitev izvršilne oblasti med več posameznikov
- Konfederacija
- Pravica do oboroženega spremstva
- Liberum Veto

Dejstvo, da Rousseau LV uvrsti³⁵ med vzroke za stanje anarhije, ob branju temeljitve vzrokov pa se celo izkaže, da je uporaba instituta LV pravzaprav največja ovira na poti pretočnega delovanja republike, to dejstvo nas ob naši predpostavki, da je LV garant udeležanja obče volje, milo rečeno presenetli. Rousseau sicer LV kot teoretsko postavko ne zavrača, pač pa v njem samem locira točko neskladja, mesto, ker se njegova koristnost za vzdrževanje legitimnosti spreobrne v zaviralni in razdiralni moment zagotavljanja pravičnega družbenega sistema.

"Liberum Veto sam po sebi ni škodljiva pravica, vendar takoj, ko prestopi svoje meje, postane najbolj nevarna izmed vseh zlorab. Če je bila nekoč garant obče svobode, je sedaj le instrument pritiska."³⁶

Rousseau tako pritrjuje reformističnemu bloku iz pokrajine Podolija. LV je težava, ki jo je vsekakor treba odpraviti, do tu so Rousseau in reformisti soglasni, vendarle ne na način eliminacije, popolnega izbrisa samega instituta. Instituta, ki je vendarle v osnovi omogočil vzpostavitev legitimnega družbenega reda. Rousseau se strinja, da so spremembe potrebne, a hkrati tudi poudarja, da je treba k njim pristopiti preudarno in ne prenaplajeno. Kajti kot poudari v zaključku Premišljevanj: Država postane šibka in

³² Prav tam, str. 25

³³ Glej več zgoraj, razdelek 2.

³⁴ *Considerations on the Government of Poland*, str. 187.

³⁵ Za umestitev prvih treh vzrokov glej spodaj razdelek 3.5.

³⁶ *Considerations on the Government of Poland*, str. 213.

zapade v anarhijo, "tisti trenutek, ko vpeljuje ali reformira svojo ustavo".³⁷

Rešitev, ki jo ponudi Rousseau, je zato kompromis med teoretsko zgradbo pravice in praktičnim sledenjem tej pravici. (Konec koncev Rousseau Poljakom jasno pove, da če si želijo miru in reda, se bodo morali odreči delu svobode – neodvisnosti, samostojnosti –, ki jo sicer omogoča idealna legitimna ureditev. "Spokojnost in svoboda se mi zdita nekompatibilni; izbira med njima je nujna."³⁸) Prekriva pa se z jasno razmejitvijo oblasti na "zakonodajno in upravno".³⁹ Tista, ki postavlja zakone, je, kar pove že njeno ime, zakonodajna, in le ta ima pravico do uporabe LV. Pa še to zgolj v primeru sprejemanja in razveljavitve "temeljnih zakonov" – tistih, za sprejem katerih je potrebno soglasje vseh. "To bo ustavo utrdilo, zakone pa v največji možni meri naredilo nepreklicne."⁴⁰ Pri čemer naj teh ne bo preveč, pa še ti naj bodo izbrani po temeljitem premisleku. Običajni postopki zakonodaje, ki jih vsakodnevno zahtevajo spremembe politične stvarnosti pa naj se urejajo s pravilom večine (bodisi polovične, dvotretjinske ...).

"Kajti absurd je, da bi lahko katerikoli član skupščine oviral dejanja v zvezi s katerimkoli vprašanjem, ali da bi odhod ali protest enega ali več predstavnikov povzročila razpust zbora in s tem povezano izničenje avtoritete suverena."⁴¹

Tako vidimo, da Rousseau LV ne odvzame vloge garanta udejanjanja obče volje, pač pa to vlogo (in z njo tudi samo občo voljo) omeji na fundamentalne zglobe konstitucije republike. Če sledimo klasifikaciji⁴² oziroma razpolovitvi družbenega dogovora na družbeno pogodbo in pogodbo o oblasti, postane jasno, da je LV mesto rezervirano v prvi, ki je po časovni logiki predhodna drugi, udejanjanje te druge pa omogoča večinski princip.

In še vprašanje ustreznosti poljskega ljudstva pravšnji meri zrelosti. Obstoj LV, sploh v njegovi prvotni široki veljavi, govori o legitimnosti zakonodajnega sistema, na katerem je plemiška republika utemeljena. Zato lahko s kar veliko gotovostjo ustreznosti tej meri pozitivno pritrdimo.

Zaključek

3.5 Dekonstrukcija ↔ Konstrukcija

Preostane nam še zadnja mera, mera, ki pravzaprav ocenjuje smelost samega reformatorskega poskusa. Če se na prvi pogled zdi, kot da se Rousseau s samim aktom sprejema reformatorske vloge ni povsem držal lastnih, skozi praktični politični vidik posredovanih mer, predvsem navsota zakonodajalcem, pa natančnejša analiza pokaže nekoliko drugačno sliko. Je že res, da nekaterih rešitev, podanih v Premišljevanjih, Rousseau Družbene pogodbe mogoče ne bi podpisal. A to o samem predmetu tega zapisa še ničesar ne pove. Ob branju Rousseauja moramo vedno imeti v mislih eno stvar: Rousseau je eno knjigo pisal celo življenje, pa če se to sliši še tako klišejsko. Njegove zapise je treba brati kot sistem, sicer ne nujno v zaporedju nastanka, nujno pa s predpostavko o njihovi tesni medsebojni zvezi, skladnosti. Kar seveda ne pomeni, da med njimi ne zijajo večje ali manše razpoke, a vendarle mislim, da so obrobnega

³⁷ *Prav tam*, str. 267.

³⁸ *Considerations on the Government of Poland*, 161.

³⁹ *Prav tam*, str. 214.

⁴⁰ *Prav tam*, str. 215.

⁴¹ *Prav tam*, str. 215.

⁴² Glej več v: John W. Gough, *Družbena pogodba (Kritična študija njenega razvoja)*, Krtina (Knjižna zbirka Temeljna dela), 2001, Ljubljana.

značaja. Tako kot 'zijajo' neskladja med Prvo in Drugo razpravo in je na strani bralca, da jih premesti in konstruktivno vloži v del Rousseaujeve zgodbe, tako bodejo v oči tudi neskladja med Družbeno pogodbo in Premišljevanji o poljski vladi. Pa preprosto ne gre za to, da bi eno delo imelo prednost pred drugim, da bi mu bilo kakorkoli nadrejeno ali celo, da bi bilo eno čista izpeljava drugega. Nasprotno. Premišljevanj ne moremo brati brez Družbene pogodbe. In še bolj pomembno, da Družbene pogodbe ne moremo, pravzaprav ne smemo brati brez Premišljevanj. Kajti, kaj ostane od politične teorije, ne da bi se jo (vsaj poskušalo) aplicirati na stvarno politično situacijo. Jasno, ostane utopija. In tega se je zavedal tudi Rousseau. Zavedal se je, da Poljska ni bila idealni primer, konec koncev je v Družbeni pogodbi eksplicitno oznanil: "Še je v Evropi dežela, ki je sposobna za zakonodajo (in ne za reformiranje zakonodaje, op. p.): otok Korzika."⁴³ Še zdaleč pa ni bila najslabši, če predpostavimo, da bi Rousseau lahko izbral državo, kateri bi lahko posvetil reformatorski spis. Nenazadnje pa ni postavljaj poljske zakonodaje iz nič, kot je to naredil v 'idealnem' primeru Korzike⁴⁴, temveč je že reformiral, po njegovih besedah v najmanjši, a nujni možni meri, že obstoječi zakonodajni sistem. Pač tiste najnujnejše, ki jih v končni fazi moramo brati ravno kot dopolnila praktičnim meram:

Konfederativno oblika republike. Čeprav jo razume kot grenko zdravilo, saj konfederacija razteguje in prekinjajoče tanjša družbeno vez, ki v osnovi drži skupaj neko nacijo, pa poudarja, da je prav njena 'grenkoba' sposobna v kratkem času strniti razmajane širine republike. Zato naj bi Poljaki dvodelno državo (Poljska-Litva) še nekoliko bolj razdrobili. A s predpostavko, da bi se bilo dolgoročno smiselno odreči še nekaterim ozemljem in Poljsko kot celovito državo podvreči čim manjšemu številu virov lokalne oblasti. Kajti Rousseau v konfederativni obliki prepozna funkcionalno bližino z diktaturo rimske republike. Poljakom pomeni konfederacija podobno, kot je Rimljanom pomenila diktatura: "zelo energično sredstvo potrditve in ponovne vzpostavitve omajane ustave".⁴⁵ A prav v tem sladu, v moči, ki jo premoreta tako ena kot tudi druga, se skriva tudi grenak priokus izroditve legitimne republike v nelegitimno tiranijo. Reformatorsko začasno vpeljavo konfederativne razdelitve poljske republike tako beremo kot dopolnitev pravnje mera velikosti in mere državotvornosti.

Prav tako pravnjo mero velikosti in državotvornosti dopolnjuje predlog prenosa izvršilne oblasti zgolj na eno samo osebo. Sam predlog sledi poti, ki jo ubira že reformacija konfederativnega ustroja republike, pot, ki sledi večji funkcionalnosti države. In prav v prid večji funkcionalnosti, naj se izvršilna oblast nahaja le v enih rokah, kraljevih, ki naj bo tako kot do sedaj izvoljen in ne posredovan preko dedne pravice. Pri čemer mora biti kralj kot pravna oseba, torej kot vlada popolnoma odrezan od kakršnegakoli zakonodajnega delovanja. Kot državljan seveda ne, a v tistem trenutku, ko kralj nastopi kot državljan, že ne vpravlja več funkcije, na katero je bil izvoljen.

Pravica do oboroženega spemstva otežuje ustreznost republike pravnji meri mir. Veliko število posamičnih in majhnih vojsk slabi in onemogoča nacionalno obrambo, hkrati pa ves čas grozi z izbruhom znotrajdržavnih spopadov in državljanskih vojn. Zato

⁴³ *Družbena pogodba*, str. 52. V letih 1764/65 je celo s strani upornih Korziških domoljubov dobil ponudbo, da spiše ustavo za novo republiko, a je zaradi spleta osebnih in političnih dogodkov *Ustavni projekt Korzika* ostal v fragmentarni obliki in nedokončan. Glej več v: Jean J. Rousseau: *Constitutional Project for Corsica, Part I*, (prevod Frederick Watkins), v J. J. Rousseau, *Political Writings* (prevedel in uredil Frederick Watkins), The University of Wisconsin Press, Madison, 1986.

⁴⁴ Z 'ničem' mislimo odsotnost že obstoječega zakonodajnega sistema, nikakor pa ne odsotnost najbolj samoniklih običajev in navad.

⁴⁵ *Considerations on the Government of Poland*, str. 217.

se zdi Rousseauji smiselno to pravico eliminirati, saj je le ena, nacionalna, a močna vojska dovolj za obrambo meja. In je dovolj za zagotavljanje miru in blaginje.

In ravno razločevanje med zakonodajnim in reformatorskim postopkom govori o nečem, kar je tudi na vzgojnem polju opazil pisec spremne besede k slovenskemu prevodu Emila, Vlado Schmidt.⁴⁶ Da je namreč Rousseau razločeval med postopkom za vzgojo v legitimni, torej idealni družbeni ureditvi in postopkom v nepravični državi. To razločevanje pa velja v enaki meri, če ne še bolj, tudi na socialnem polju. Nekaj so idealne razmere, ustreznost vsem praktičnim meram, katerim v popolnosti ustreza le teoretični model države, teoretična konceptcija pravice, nekaj, ne nujno nekaj popolno drugega, pa konkretne politične razmere, v katerih se nahaja konkretna država. In če zaključimo s citatom iz začetka Družbene pogodbe:

"Ugotoviti želim, če je v državljanskem redu možno kako legitimno in zanesljivo pravilo upravljanja, če vzamemo ljudi takšne, kakršni so, in zakone takšne, kakršni bi lahko bili. Pri tej raziskavi bom vseskozi združeval to, kar dopušča pravo, s tistim, kar narekuje interes, tako, da si pravica in korist nikoli ne bosta prišli navzkriž."⁴⁷

LITERATURA

- Gough W., John, Družbena pogodba, Kritična študija njenega razvoja, Krtina (Knjižna zbirka Temeljna dela), Ljubljana, 2001.
- Potočnik Černe, Goran, Jean Jacques Rousseau ali poskus dekodiranja naravnih zmožnosti, ki človeka kot nosilca te narave napeljujejo na vstop v družbeni sistem, seminarska ekplikacija, Ljubljana, 2003, (tipkopis).
- Pribac, Igor, Naravno pravo pri Hobbesu in Spinozi, doktorska disertacija, Ljubljana, 1998, (tipkopis).
- Pribac, Igor, Moralna pogodba za samoljubne ljudi, spremna študija k Družbeni pogodbi, (prevod Maks Veselko, priredba prevoda Zdravko Kobe in Igor Pribac), druga prirejena izdaja izšla v knjižni zbirki Temeljna dela, Krtina, Ljubljana, 2001.
- Rousseau, Jean Jacques, A Discourse on Political Economy, v J. J. Rousseau, The Social Contract and The Discourses, (prevedel G. D. H. Cole), Everyman's Library, Campbell Publishers, London, 1993.
- Rousseau, Jean Jacques, A Discourse on the Moral Effects of the Arts and Sciences, v J. J. Rousseau, The Social Contract and The Discourses, (prevedel G. D. H. Cole), Everyman's Library, Campbell Publishers, London, 1993.
- Rousseau, Jean Jacques, Considerations on the Government of Poland, (prevod Frederick Watkins), v J. J. Rousseau, Political Writings (prevedel in uredil Frederick Watkins), The University of Wisconsin Press, Madison, 1986.
- Rousseau, Jean Jacques, Constitutional Project for Corsica, Part I, (prevod Frederick Watkins), v J. J. Rousseau, Political Writings (prevedel in uredil Frederick Watkins), The University of Wisconsin Press, Madison, 1986.
- Rousseau, Jean Jacques, Družbena pogodba, (prevod Maks Veselko, priredba prevoda Zdravko Kobe in Igor Pribac), druga prirejena izdaja izšla v knjižni zbirki Temeljna dela, Krtina, Ljubljana, 2001.
- Rousseau, Jean Jacques, Emil – Sofija ili žena (Peta knjiga), biblioteka Um i srce, izdajanje Estetika, Valjevo, Beograd, 1954.
- Rousseau, Jean Jacques, Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi, (prevod Tatjana Jurković), Knjižna zbirka Prevodi, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 1993.
- Rousseau, Jean Jacques, The Geneva Manuscript of the Social Contract, v J. J. Rousseau, The Social Contract and The Discourses, (prevedel G. D. H. Cole), Everyman's Library, Campbell Publishers, London, 1993.
- Schmidt, Vlado, Razvoj Rousseaujevih pedagoških idej, V: J.J. Rousseau, Emil, Pedagoška knjižnica 11, izdala Zveza pedagoških društev v Sloveniji, založila DZS, Ljubljana, 1959.

⁴⁶ Vlado Schmidt, *Razvoj Rousseaujevih pedagoških idej*, Glej v: J. J. Rousseau, *Emil*, Pedagoška knjižnica 11, izdala Zveza pedagoških društev v Sloveniji, založila DZS, Ljubljana, 1959, str. 3-14.

⁴⁷ *Družbena pogodba*, str. 13.

Šumič Riha, Jelica, Mutacije etike, (zbirka Philosophica, Series Moderna), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2002.

Watkins, Frederick, Introduction, v J. J. Rousseau, Political Writings (prevedel in uredil Frederick Watkins), The University of Wisconsin Press, Madison, 1986.